

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך מב, תשנ"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מרחשוון – יישר כוח – גוביינא

אנו מביאים פה שלושה דברים מפי אומרים: על מרחשוון מאת הפרופ' נ"ה טור-סיני, על יישר-כוח מאת הפרופ' זאב בן-חיים ועל גוביינא מפרסומי זיכרונות האקדמיה והערת הד"ר מרדכי מישור:

זה עתה עבר חודש מרחשוון, ונפתח את בירורי הלשון בדיון קצר על שם החודש. ואף-על-פי שהדברים שוב אינם חדשים כפי שהיו לפני דור אחד בלבד, ראויים הם שייאמרו כאן שוב בבירור. ניווכח שהפרדת ההברה הראשונה מן השם חשוון והעמדת שם החודש על חשוון בלבד – בטעות יסודן, והשאלה היא אם לא דין הוא, שנימנע מן הקיצור המשובש, ולא נגרוס לגביו: "שבשתא כיוון דעל – על".

ואלה דבריו של הפרופ' טור-סיני בעניין זה, שנתפרסמו במאמרו 'מלים שאולות בלשונו' (לשונו ח [תרצ"ז], עמ' 109):

"ידועה היא העובדה, שגם התלמוד מזכיר אותה, ששמות החודשים הנוהגים היום אצלנו בחיינו היהודיים עלו לאבותינו מבבל עם בני הגולה שעלו לארץ ישראל משם בימי עזרא הסופר. ובאמת רואים אנו מן המקרא ששמות אחרים שימשו לאבותינו בעד החדשים לפני גלות בבל, ורק בגלות למדו לקרוא לחודשים בשמות זרים אלו. וכן נתאשרה עובדה זו גם מתוך הכתובות האכדיות. אותם השמות שימשו באמת באשור ובבל בתקופת גלות-יהודה, וכן אפשר לעמוד היום גם על פירוש השמות האלה מתוך לשון זו. כך למשל שם החודש תשרי הוא שם תְּשָׁרִיתוֹ, כלומר "התחלה", אותה מלה הנמצאת גם בארמית למשל בצורה שריות, "אקדמות מלין ושריות שותא" זהו כידוע בעברית "הקדמת מלים והתחלת (שריות) השיחה". "תשרי" פירושו "התחלה", שכן ראו בתקופה שבה נוצר שם זה בבבל את ראשית השנה בתשרי, אף על פי שמנו את מניין החודשים מניסן. ומעניין הוא גם מצד זה פירושו של השם "מרחשוון", אלא שכאן עלינו לזכור דבר שבמבטא: בבבל היו מחליפים במבטא את המ"ם ואת

הוי"ו. הרי הוי"ו, מבטאה המקורי היה כמו ה-w באנגלית קרוב ל-u בין שתי השפתיים, כשם שמבטאים גם את אות המ"ם ואת הבי"ת בין שתי השפתיים, ולא כמבטא הבי"ת והוי"ו אצלנו היום בין השיניים והשפה התחתונה לבד. והנה כשאנחנו מבטאים למשל את הוי"ו הזאת במבטא אפי (נזלי), כשאנחנו מאנפפים במבטא הוי"ו: w, יוצא לנו הגה דומה מאוד למ"ם, ולהפך כשאנחנו מבטאים את המ"ם מבלי לאנפף, מבלי להעביר את האויר דרך החוטם יוצא לנו במקום המ"ם הגה קרוב מאוד ל-w. ומשום שכך הדבר, נתחלפו בבבל מ"ם ווי"ו במבטא, שמעו למשל מרחשוון במקום warhu šamnu. כי כך נכתב באמת שם החודש מרחשוון באכדית: warhu šamnu, כלומר ירח שמיני. מרחשוון הוא באמת הירח השמיני, כשמונים את החודשים מניסן".

* * *

הביטוי יישר כוח נשתגר בפינו במידה כזאת, שאיש אינו תוהה עוד על מקורו ומשמעו, ורק הכתיב (גם בניקוד) מעיד על כך שהפועל יישר נתפס לו לאדם משורש י-ש-ר. פשיטא. וכי איך אפשר לייחסו לשורש אחר? רק במחשבה נוספת מתברר לו לאדם, שמשמעות היושר אינה מתאימה לעניין התאמה מלאה: וכי יפה לו לכוח להיות ישר או עקום? והנה מתברר, שהשורש של יִשָּׁר אינו אלא ש-ר-ר, כשורשה של המלה שָׁרִיר (וקיים), ופירושו 'יחזק'. דבר זה למדים מדבריו המאלפים של הפרופ' זאב בן-חיים בהערה שהוסיף בעמוד 351 בספרו עברית וארמית נוסח שומרון, כרך שלישי, ספר שני. ואלה דבריו שם:

"תרגמתי את התיבה השומרונית יישר, שכן נראה לי שהיא היא התיבה הנמצאת במקורותינו הארמיים להבעת הסכמה ועידוד. אומר אני כי התיבה כאן אינה גזורה משורש י-ש-ר אלא משורש ש-ר-ר ובנויה בבניין קל ופירושה המדויק: יחזק, ורעותה מלת העידוד העברית חזק, הנאמרת בתנאים דומים. מכאן אני למד, שגם יישר שבמקורותינו הארמיים (יש שהיא כתובה ביו"ד אחת מעיקרא והוגהה!), זה משמעה המקורי וזו צורתה. ואמנם מר נ' ברגרין העירני שבתרגום שני למגילת אסתר ז' י מנוקד יִשָּׁר (חילך) בש"ן דגושה, הווי אומר: נשתמרה מסורת השווה - אם במבטא ואם

בניקוד בלבד - לשל השומרונים. אשר ליישר שבמקורות העבריים אפשר לומר: כיוון שהשורש ש-ר-ר אינו נוהג בה כרגיל, נסתפחה המלה שהושאלה מן הארמית אל משפחת המלים משורש י-ש-ר, ומכשול קשה מצד המשמעות לא היה בדרכה. אם הדבר הזה חל ממש בתקופת לשון חכמים ואם לאחר זמנה בלבד - קשה לפי שעה להכריע".

* * *

מקובל בפינו השם גובִּינָא. בישיבת מליאת האקדמיה בשנת תשכ"ד (ישיבה נ"ד) הוחלט, שהניקוד הנכון הוא: גְּבִינָא. מקורו של השם במלה הארמית גְּבִין בתוספת אל"ף, והוא ממש כמשקל המלה אֶלְפָן-אֶלְפָנָא (היום: אולפנה) או אֶמְדָן-אֶמְדָנָא. דו־תנועה =? בהברה לא־מוטעמת היא תופעה לא־מקובלת בעברית.

איך הפכה הגְּבִינָא לגובִּינָא? על כך כותב הד"ר מרדכי מישור בקובץ מסורות (כרך ג-ד [ה'תשמ"ט], עמ' 108), ואלה דבריו שם:

"הדיפתונג [ja] נוטה להתחלף במסורת אשכנז ב-[a], במלים שאין משקלן שקוף דיו, כגון במלים שאולות מן היוונית (או הלטינית): פִּיילִי תמורת פִּילָא, חילוף המתועד כבר בדפוס משנת רפ"ד-רפ"ו של מקראות גדולות, בתרגום יונתן לשופטים ה, כה: בַּפִּיילִי גִיבְרִיא (=בספל אדירים), וכן גובִּינָא במקום גְּבִינָא".

ש"ב

עדיף לכתוב את השם סְרָטוּס בסמ"ך, כדי שלא יקראו אותו בשי"ן ימנית שרטוט, כדרך שאירע לשדרות ולשרטון. [גם שְׁדָרוֹת גם שְׁרָטוֹן יש לקרוא בשין שמאלית], כנגד זה רְשָׁמִי - בשין ימנית!
(מתוך: למד לשונך צד)